

Zhruba současně se Stoglavem, tj. kolem poloviny 16. století, vzniká další ve své době velice rozšířené dílo — Domostroj. Pod tímto názvem byl vytvořen neobyčejně podrobný soubor pravidel a návodů pro nejrůznější oblasti lidské působnosti, od zásad vztahu k státu a církvi a jejich představitelům přes normy rodinného soužití až po ryze praktická doporučení a rady týkající se vedení domácího hospodaření.

Z mnoha hledisek je možno v Domostroji spatřovat charakteristický výtvar svě doby. Není rozhodně náhoda, že dílo tohoto rázu vzniká právě v období, kdy kulminuje proces utváření nového ruského státního celku. Dá se říci, že centralizační a konsolidační snahy moskevských panovníků tehdy přímo vyžadovaly posílení právního vědomí nejširších vrstev a současně i upevnění zásad a norem mravních. Domostroj tak v jistém smyslu navazuje na tradici obdobně orientovaných děl z minulých století, jako byly kodexy Svjatoslavovy, Poučení Vladimira Monomacha nebo do určité míry Ruská pravda, objevujících se především tenkrát, když před vládnoucími kruhy vyvstala z nějakých důvodů potřeba stabilizovat nebo zdokonalit existující řád.

Díky tomu Domostroj velmi dobře odráží ideologii i celkovou atmosféru své doby, čímž současně značně napomáhá správnému pochopení i ostatních soudobých děl. Jakkoliv v pozdějších údobích, zejména v 19. století, je na něj často poukazováno jako na symbol zaostalosti poměrů a nerovnoprávnosti v rodinných vztazích, nelze ztrácet ze zřetele skutečnost, že v době svého vzniku představoval Domostroj dílo, které podporovalo dovršení významného dějinného procesu, jakým byl vznik centralizovaného ruského státu, směřovalo k pozvednutí kulturní i morální úrovně tehdejšího života a pokračovalo tak v odkazu řady významných děl dřívějších.

Nemalý význam má Domostroj i jako pramen ke studiu dějin ruského jazyka, neboť poskytuje dosti dobrou představu o stavu živé ruštiny; církevněslovanských prvků knižního jazyka obsahuje — s výjimkou nepříliš rozsáhlé počáteční části — jen malé množství. Styl Domostroje se vyznačuje jednoduchým a jasným vyjadřováním, avšak s použitím bohatých výrazových prostředků.

Údajným autorem Domostroje byl protopop chrámu Zvěstování Panny Marie (Благовещенский собор) v Moskvě jménem Silvestr, vlivná osobnost na panovníkově dvoře. Podrobnější zkoumání však prokazuje, že nejde o dílo jednoho autora, ale o kompilaci sestavenou na základě starších pramenů, které byly patrně novgorodského původu. Silvestrovo autorství se vztahuje zřejmě jen na závěrečnou část — Послание и наказание ото отца к сыну.

Různé dochované opisy Domostroje je možno rozdělit do tří redakcí. Obvykle uváděné ukázky, mezi nimi i ty, které jsou obsaženy v této chrestomatii, vycházejí z opisu označovaného podle jeho někdejšího majitele M. N. Konšina jako Konšinův; vznikl v 16. stol. a nyní se nalézá ve Státní veřejné knihovně Saltykova-

Ščedrina v Leningradě. Tento text Domostroje byl vydán A. S. Orlovem pod názvem Домострой по Коншинскому списку и подобным. In: Чтения в Московском обществе истории и древностей российских. Moskva 1908. Jiný text památky, Домострой по списку Общества истории и древностей российских, který pochází rovněž ze 16. století, uveřejnil I. I. Zabelin ve výše jmenovaném periodiku za r. 1881–1882.

Jazyku Domostroje jsou věnovány zejména tyto studie: A. С. Орлов, Домострой. Исследование. In: Русский филологический вестник. Т. 75, № 1–2, 1917, 41–47; А. И. Соболевский, Поп Сильвестр и Домострой. In: Известия по русскому языку и словесности. Т. 2, кн. 1, 1929, 187–202; С. Д. Никифоров, Из наблюдений над языком Домостроя по Коншинскому списку. In: Ученые записки Московского гос. пед. института им. В. И. Ленина. Т. 42, 1947. Podrobný jazykový rozbor je obsažen v knize M. A. Sokolovové Очерки по языку деловых памятников XVI века. Leningrad 1957.

ЗГ КАКО ДѢТИ ОУЧИТИ Й СТРАХОМЪ СПСАТИ

Казни снѧ своєгò ѿ юности єгò й покоить тѧ на старость твою і дасть красоту дши твоєи й не ѡслаблѧ бѧ млѧца, дще бо жєздомъ бѧєши єгò не оумреть но зѧравіє будеть · ты бо бѧ єгò по телу , а дшу єгò избавлѧєши ѿ смрти, дщєрь ли ймаши положи на нѧ грозю свою соблюдеши к ѿ телєсныѧ да не посрамиши лицѧ своєгò да в послушаніи ходи да не свою волю прїимши й в неразуміи прокуди, дѡвствò своє, й сотвориѧ знѧємъ твоимъ вѧ посмѧхъ й посрамлѧ тѧ прѧ множествомъ народѧ дще бо ѡдѧси дщєрь свою бес порока то ѧко велико дѡло совершиши й посреди совора похвалиши при концѧ не постонєши на ню любѧ же снѧ своєгò оучаши єму раны да послєди ѿ немъ возвесєлиши казни снѧ своєгò йзмѧдѧ й порадѡєши ѿ немъ в мужєствѧ й посреди злыѧ похвалиши й зѧвнєть прїимуть врагѧ твоѧ, воспитѧи дѡтице с прєщеніємъ, й ѡбращєши ѿ немъ покòй й блѡгословєніє, не смѧси к немѡ йгрѧ творѧ в малє бо сѧ ѡславиши в велицѧ поболѧши, скорбѧ, й после же ѧко ѡскòминѧ творѧши дши твоєи й не дѧж єму власти во юности но сокруши єму ребрѧ донєлєжє растєть ѧ ѡжєсьточѧвѧ не повинє тѧ сѧ й будє тѧ досѧжєніє й болєзнь дши й тцєтѧ дѡмови погибєль имѧнию й оукоризнѧ ѿ сѡсѡдъ й посмѧхъ прѧ врагѧ прѧ властїю платєжѧ й досѧдѧ слѧ.

Кѡ . . . востѧвѧ ѿ ложѧ своєгò прѧ ѡчиствѧ сєбѧ й молѧбнѧл совершивѧ жєнѧмъ й дѡвкѧмъ дѡло оукѧзѧти дневнѡє всѧкомѡ рѡкодѡлїю что рѧботѧ дневнѧл єства варїти, й которои хлѡбѧ печи сїтнѧє й рєштєнѧє, й сѧмѧ бѧ знѧлѧ кѧкъ мѡкѧ сѡбѧти кѧкъ квѧшнѧ притворїти й замѧситї й хлѡвѧ валѧти й печѧ й квѧсны й бѡхòны й вѧпєклѧси, ѧ колѧчѧ й пирогѧ тѧко жє, й колко мѡкѧ возмѡуть й колкоко йспєкѡуть й колко чєвѡ родитєлѧ йє

четверти йлї и з осмини йлї и з решотѣ, и кѣлко вѣсековѣ и кѣлко и спекуть мѣра знати во всемѣ ѣству маснѣю и рыбнѣю, и всѣкїе пироги и всѣкїе блинѣ и всѣкїе кашї и киселї и всѣкїе приспѣхи печи и варїти все бы самѣ г^дрна оумѣла, ино оумѣеть и слуг^т научїти, и все самѣ знаеть ѣ коли хлѣбѣ пекутъ тогда и пла^та мѣють ино с одного сѣтрепнѣ и дровѣмѣ не оубыточно, и дозираѣти какѣ краснѣе рубѣши мою^т и лѣчшее пѣлатѣ, и кѣлко мѣла идетѣ и золѣ и на кѣлко рубѣшекѣ, и хорѣшо бы вѣмѣти и вѣшарїти, и нѣчисто вѣполоскати и исушїти и искатѣти, и скѣтерти и оубрусѣ и шїрїнки и оутиралники тако же и всему счѣтъ самѣи знати и ѣдѣти и вѣзати все сполнѣ . . .

(ли) Какѣ и збнѣла парѣднѣ оустробити хорѣшо и чїсто

Столѣ и блѣда и стѣвцы и лошки и всѣкїе сѣдѣ и ковшї и братѣнѣ, водѣ согрѣвѣ из ѣтра перемѣти и вѣтерѣти и вѣсушїть, ѣ после ѣбѣда тако же и вечерѣ ѣ ведра и ночвѣ и квѣшни и корѣта и сїта и решѣта и горшкї и кѣкшинѣ и корчѣги тако^ж всегда вѣмѣти, и вѣскрес^т, и вѣтерѣти и вѣсушї^т и положить в чїстомѣ мѣсте, гдѣ бѣдет^т пригоже бѣти всегда бѣ всѣкїе сѣдѣ и всѣкѣла парѣднѣ вѣмѣти и чїсто бы бѣло ѣ по лавкѣ и по двору и по хорѣмамѣ сѣдѣ не волочїлиса бы ѣ стѣвцы и блѣда и братѣнѣ и ковшї и лѣшки по лавкѣ не валѣлиса бы · гдѣ оустроѣено бѣти в чїстомѣ мѣстѣ лежало бы ѣпрокїнѣто ницѣ ѣ в какѣмѣ сѣдне штѣ ѣства илї питїе и то бы покрѣто бѣло чїстѣти ради и всѣкїе сѣдѣ сѣ ѣствою или с питїемѣ илї с водѣю, илї квѣшна ростворїть всегда бы покрѣто бѣло ѣ в ѣзбѣ и повѣзано ѣ торокѣнав и ѣ всѣкїа нечїстѣти и збѣ и стѣнѣ и лавкї и скѣмѣ и полѣ и ѣкнѣ и двѣри и в сѣнѣх и на крѣлцѣ вѣмѣти и вѣтерѣти и вѣместѣ и вѣскресѣтѣ всегда бы бѣло чїсто и лѣсницѣ и нижнее крѣлцѣ все бы то бѣло и змѣито, и вѣскребено и вѣтерѣто и сметѣно да пере^т ни^жнимѣ крѣльцомѣ сѣна положить грѣзнѣе нѣги ѣтиратѣ · ино лѣсница не оугразнїтсѣ · и оу сѣнеи пере двѣрѣми рѣгѣшка или воилокѣ ветшѣнои положи^т илї потїрѣло нѣги грѣзнѣе ѣтиратѣ чтобы мѣстѣ не гразнї^т в грѣзное погѣдѣ оу нижнего крѣлцѣ сѣно илї солѣма перемѣнїти . . .

Jazyk Domostroje po stránce hláskoslovné i mluvnické vykazuje značně pokročilé vývojové rysy. V oblasti hláskosloví kromě jevů, zachycených již některými dřívějšími památkami (např. ztvrdnutí /ž/, /š/, /c/, dokumentované zde grafikou typu дажѣ, стѣвцы aj.), jsou zajímavé doklady odrážející ákání, jako парѣднѣ, торокѣнав.

Rovněž v morfologickém plánu lze pozorovat zřetelný posun. V deklinaci substantiv již prokazatelně dominují tři základní typy, vzniklé na bázi někdejších o-kmenů, a-kmenů a i-kmenů. Pozůstatky ostatních dřívějších typů jsou ojediněle

(např. na kрѣлцѣ, при концѣ z iо-kmenového skloňování, дѣмови z u-kmenů), zato však se zde objevuje — byť zatím jen zcela sporadicky — rys, který se později pro ruštinu stává charakteristickým, a to stírání rodových rozdílů v množném čísle: дровѣмѣ, по хорѣмамѣ.

Syntax dokazuje nepopiratelný silný vliv hovorového jazyka, někdy i nářeční základny (stov. užívání dial. konstrukce мѣра знати, мѣкѣ сѣлати, и збѣ . . . вѣмѣти, kde po infinitivu nabývá akuzativ feminina na /-a/ podobu nominativu).

V Konšinově opisu Domostroje je také pozoruhodný systém nadřádkových znaků, který mimo jiné poskytuje informace o přízvukových poměrech v ruštině 16. století.

VYSVĚTLIVKY:

чѣво (= чѣго) — odraz přechodu koncovky -oro, -ero > /-ovo/, /-evo/;

г^дрна = государыня;

пере двѣрѣми = передѣ двѣрѣми; grafický jev vyvolaný splynutím dvou stejných souhlásek.

Korespondence Ivana Hrozného s Vasilijem Grjazným

Výrazné změny, které probíhaly v hláskoslovném a gramatickém plánu ruštiny zejména ve 14. a 15. století a které bez větších překážek pronikaly do lidového typu spisovného jazyka, zatímco knižní typ vůči nim zůstával značně odolný, způsobily spolu s některými jinými faktory i změnu ve vzájemném poměru těchto základních formací spisovné ruštiny. Oba typy se od sebe natolik oddálily, že se jazyková situace v následujícím období, v 16. a 17. století, tehdejšími pozorovateli jevila a dodnes některým badatelům jeví jako stav dvojjazyčnosti.

Tato představa však nevystihuje plně podstatu věci. Není možno ztrácet ze zřetele okolnost, že sféru užití knižního typu jazyka netvořila výhradně jen literatura náboženská, i když zde se knižní typ uplatňoval největší měrou. Chtěl-li knižní jazyk alespoň v určité míře odrážet tehdejší skutečnost, nemohl být izolován od jevů živého jazyka, zvláště od lexiky a frazeologie. Na druhé straně pak i v žánrech, pro něž byl příznačný především lidový typ spisovného jazyka, bylo nutno za určitých podmínek použít prostředků knižního jazyka.

Mezi oběma typy spisovné ruštiny nebyla proto nepřekročitelná hranice, jak by tomu bylo v případě skutečné dvojjazyčnosti. Naopak v mnohých případech 16. století lze pozorovat prolínání obou těchto podob spisovného jazyka. Tak např. již v předešlých ukázkách z Domostroje je patrné, že v závislosti na obsahu se měnil i použitý jazyk: v úryvku Какѣ дѣти оучити и страхѣмѣ спѣсати, který patří k první části díla, jejímž jádrem je mravní ponaučení, se v silné míře